

”Theories in action” och sociala system

Av Bengt-Åke Wennberg

Våra respektive theories in action skapar de sociala system i vilka vi verkar

Vad vi och andra grundar valet av agerande på kan utforskas och därmed kan vårt "hemliga" sociala liv bli förstått, synligt och pratbart om vi ser det angeläget att bryta mönstret vi hamnat i

För några dagar sedan flyttades jag tillbaka till en tidig period i mitt yrkesliv då jag arbetade med så kallade T-grupper och gruppdynamiska seminarier. Jag såg på ett SVT-program (våra barns hemliga liv). Programmet visade en grupp 4-åringar som sattes i olika situationer där de behövde samverka och självständigt ta ställning till olika problem som dök upp. Barnpsykologerna satt bakom en skärm och kommenterade vad som hände. I situationerna ingick också en ”fröken” som representerade den vuxna auktoriteten. Det var för mig och min fru ett mycket givande program. Vi sade efteråt att det var synd att vi, när våra barn var fyra år, inte visste det som visade sig i programmet om våra fyraåringar.

Barngruppen var naturligtvis manipulerad. Den sattes i olika situationer. Men det visste inte barnen. De agerade på situationerna som om de var ”verkliga” – vilket de ju faktiskt också var **för dom**. Men det fanns inget elakt eller destruktivt i psykologernas manipulation. De lät aldrig övningarna gå överstyr. Tvärtom visade de ett stort engagemang och kärlek till de deltagande barnen. Visserligen reagerade barnen tidvis både positivt och negativt – precis som det

är i livet men jag hade svårt att se att de kunde ta skada av det. Situationerna löstes upp av barnen själva på ett positivt sätt vilket snarast förstärkte deras självförtroende. Barnen själva imponerade mycket och de blev allt mer en sammansvetsad grupp. Psykologernas kommentarer och reflektioner över det som hände var också synnerligen klargörande.

När vi 1968 som handledare och konsulter arbetade med T-grupper, laboratorier i mänsklig samverkan och med organisationsutveckling gjorde vi något liknande. Men vi arbetade med vuxna deltagare som inte på samma sätt som fyraåringarna naivt och rättframt tog situationerna för givna. Våra deltagare "visste" att de var manipulerade. Vi var synliga personer som de kunde kommunicera med.

Vårt syfte var heller inte att som barnpsykologerna i hemlighet utforska hur deltagarna agerade på olika situationer (vilket var fallet med en del forskning som gjordes). Vårt syfte var *att tillsammans med deltagarna förstå och begripliggöra vad som faktiskt hände i de situationer som skapades*. Jag är osäker om sådana samtal skulle kunna föras med fyraåringar även om det självklart vore önskvärt.

I den gruppdynamiska skola som jag kom att ingå i så valde vi att under det vi i seminariet kallade **vår handledartid** introducera övningar och "situationer" som skulle kunna illustrera den typ av samverkansproblem gruppen enligt vår uppfattning verkade ha "här och nu" och som vi gemensamt skulle kunna kommentera och gemensamt reflektera över på samma sätt som barnpsykologerna gjorde i programmet.

I efterhand har Chris Argyris givit det vi då utforskade benämningen "theories in action". En stor del av analyserna handlade också om det sociala system som skapades av oss och deltagarna och hur detta utvecklades. Därav beteckningen gruppdynamik då detta system vid denna tid avgränsades av att vi arbetade med mindre grupper och isolerat från samhället i övrigt.

Det var självklart för oss att vi som handledare – om själva utforskandet skulle fungera – inte auktoritärt kunde styra, forma eller definiera vad som hände i seminariet på samma sätt som barnpsykologerna i TV-programmet gjorde. Vår ambition var istället att bidra till ökade insikter för oss alla genom gemensamma samtal och analyser av det skeende vi deltog i och som hade skapats mellan oss. Vi fokuserade på "här och nu".

Av en mängd skäl övergav jag med tiden seminarieformen. Den var exempelvis svår att förena med det partnerskap som var nödvändigt för gemensamma analyser av de sociala skeenden vi gemensamt skapar och deltar i. Tidsomfattningen var alltför begränsad för att nå "äkta" insikter. Den sociala kontexten (gruppen deltagare i seminariet och de strukturer vi formade) var alltför begränsande och saknade tillräckligt tydlig koppling till liknande situationer i "verkligheten" även om vi gjorde vårt bästa att efterlikna dem.

Däremot föreföll det mig som om grundtankarna kring "theories in action" och möjligheten att göra gemensamma analyser av det sociala system som man bildade tillsammans skulle kunna introduceras i samhälle och verksamheter. Det skulle då vara möjligt att i likhet med Senge och Argyris peka på existensen av sociala fenomen som i vanliga sammanhang inte var uppmärksammade och begreppsligt formulerade. Så länge sådana insikter inte tilläts växa fram kunde man faktiskt tala om det mänskliga samspelets hemliga liv. Detta hemliga liv skapas av att var och en av deltagarna – precis som barnen i tv-programmet – *väljer att följa sina egna personliga handlingsteorier* (theory in action) och utgår från egna aktuella föreställningar om det "system" de verkar i.

Dessa enskilda och personliga föreställningar kan inte vara vad som helst. De begränsas av de erfarenheter vi var och en för sig har fått av varandra under vårt liv. Barnen i programmet imponerade genom sin samarbets- och empatiska förmåga och de *theories in action* som de använde. Men dessa är inte medfödda. Ett skäl att de finns är förstås att de vuxit fram i deras kontakt med föräldrar, syskon och lekkamrater. Vad vi ser genom programmet och analyserar är således hur ett mikrosystem kan fungera och utvecklas när deltagarna har de theories in action som de har och de föreställningar om det sociala systemet som de med tiden har förvärvat.

Barnen är omedvetna om vad som händer och tillämpar dessa insikter spontant. Men barnens situation formar ändå ett mycket begränsat system. Det kräver inte en omfattande social förmåga. Våra gruppdynamiska seminarier byggde på tanken att det också i deltagarnas vuxna liv vore bra om de var mycket mer medvetna om sina egna och andras "theories in action" och inte bara spontant själva använde dem. Det vore värdefullt om de också kunde verbalisera, samtala om och förstå hur dessa olika teorier påverkade deras samverkan och det sociala system de formade tillsammans.

Kanske kunde dessutom sådana samtal ge anledning till att en och annan av de teorier som individerna internt upprätthåller kunde revideras av dem själva och därmed påverka hur det system de medverkar i fungerar. Detta var i varje fall en effekt vi kunde se i våra senare seminarier i faktiska organisatoriska situationer. Den stora frågan var, kunde våra erfarenheter och lärdomar överföras till världen utanför?

Så här skriver Peter Senge i sin bok 1990.

Trots att ha läst mycket av hans (Chris Argyris) skrivande, var jag oförberedd på vad jag upptäckte om mig själv och andra i en informell workshop när jag först upplevde Argyris tillvägagångssätt i praktiken. Hans skenbart akademiska presentation utvecklades under seminariet till en kraftfull demonstration av vad "action science utövare" kallar "theory in action".

Inom några minuter, såg jag hur nivån på vakenhet och engagemang i hela gruppen steg tio hack - inte så mycket tack vare Argyris personliga utstrålning, utan mer tack

vare hans förmåga att omformulera resonemangen i användbara generaliseringar. När eftermiddagen gick vidare, hade vi alla fått möjlighet att upptäcka (ibland för första gången i våra liv) hur subtila mönster av resonemang ligger till grund vårt agerande; och hur dessa mönster ständigt fick oss i trubbel.

Jag hade aldrig tidigare fått en sådan dramatisk demonstration av mina egna mentala modeller "in action". Men ännu mer intressant var att det blev tydligt att, med rätt utbildning, skulle jag kunna bli mycket mer medveten om mina mentala modeller och hur de fungerade. Det här var spännande.

Det kollektiva handlandet beror alltså enligt Senge på hur var och en av deltagarna föreställer sig hur de andra i det sociala systemet kommer att handla i framtiden när situationen är som den är och personerna nu säger vad de säger. Argyris och Senges resonemang om samverkan utgår från att individen är ett unikt subjekt *som väljer att följa en egen teori i sitt agerande (theory in action)*. Denna tankefigur har tidiga förebilder i Aristoteles och användes av en av de första sociologerna Gabriel Tarde men dog ut på grund av inflytandet från Emile Durkheim. Den kallas av José Luis Ramírez för Humanvetenskaplig handlingsteori.

Moderna svenska företrädare som för samma typ av resonemang som Tarde, Argyris, Senge och Ramírez är Anton Törnberg och Martin Hägglund. Jag menar att det är deras ansatser vi gemensamt behöver utveckla och sprida om en mer konstruktiv samverkan än den vi har i dag skall kunna komma till stånd.

USA är just nu ett skrämmande exempel. Men samma tendenser har sedan länge funnits i Europa. Det är en rörelse som enligt Anne Applebaum skiljer sig från tidigare revolutioner mot fattigdom och förtryck genom sin användning av hat, "fake news", konspirationsteorier och kravet på lojalitet mot en ledare än den som tidigare setts som önskvärd.

Ledarna misstänkliggör och angriper de institutioner och de författningar som upprätthåller demokratin snarare än att vidareutveckla och förstärka den sekulära demokratiska tanken. Misslyckandet att genom dagens politiska strukturer förverkliga demokratins löften kan därför enligt Anne Applebaum leda till att allt fler totalitära och opportunistiska initiativ av samma typ som de som Trump företräder får gehör.

Samma destruktiva tendenser kan observeras även i de små och lokala sammanhangen. Trots att inflytelserika aktörer i den allmänna diskursen **uttalar att en bättre samverkan** är enda lösningen på de aktuella organisations- och samhällsproblemen så leder inte deras åtgärder till det. De blockerar och osynliggör skeenden som kan leda till förlägenhet eller kritik. Därmed blir det hemliga livet än mer accentuerat.

Inte förrän erfarenheter om "människans hemliga liv" – det vill säga den naturliga dynamik som i det sociala systemet "ligger under" det som händer – kan inkluderas i resonemangen så

kan vi enligt min mening närma oss mer demokratiska och mänskliga organisationer och samhällsförhållanden.

De små sammanhangen formar de stora. En utveckling enligt Applebaum också hos oss i Sverige måste enligt min mening undvikas. Jag arbetar tillsammans med Monica Hane vidare på denna fråga och kommer att återkomma till den i kommande bloggar och olika aktiviteter.

Mina referenser i texten

Applebaum A (2020): Demokratins skymning. Litauen: Albert Bonniers Förlag.

Argyris, C.; Schon, D. (1978), Organizational Learning: A theory of action perspective, Reading MA: Addison-Wesley, ISBN 0-201-00174-8

Argyris C (1982): Reasoning, learning and action. Individual and organizational. London: Jossey-Bass Limited.

Argyris C (1993): Knowledge for action. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Hägglund M (2020): Vårt enda liv – sekulär tro och andlig frihet. Lettland: Volante.

Ramírez J L (2003): Retorik som humanvetenskaplig kunskapsteori och metod i samhällsplanering – En idéöversikt. Socialvetenskaplig Tidskrift 2003:4 årg 106 nr 1.

https://naetverkssamhaellet.se/Filerpdf/Ram%C3%ADrez/JLR_8.pdf

Ramírez J L (2004): Humanvetenskaplig handlingsteori – en retorikbaserad vetenskapsteori. En kort presentation.

https://menvart.se/Filerpdf/2013-bloggar/JLR_21.pdf

Ramírez J L (2004): Retorik som humanvetenskaplig handlingsteori. Rhetorica Scandinavia, Nr 31. September 2004.

https://naetverkssamhaellet.se/Filerpdf/Ram%C3%ADrez/JLR_84.pdf

Senge P M (1990): The Fifth Discipline. (Revised and updated 2006). London: Penguin Random House.

SVT (2020): Våra barns hemliga liv. Avsnitt 3.

<https://www.svtplay.se/video/29014266/vara-barns-hemliga-liv/vara-barns-hemliga-liv-sasong-1-avsnitt-3?start=auto>

Törnberg A (2017): The wicked nature of social systems. Göteborg: Doktorsavhandling vid sociologiska institutionen på Göteborgs Universitet.

Wennberg B-Å (2020): Den nya, nödvändiga och oförlösta kunskapen om människans sociala system. Degerfors: Samarbetsdynamik AB

<https://naetverkssamhaellet.se/Filerpdf/Bloggar/Bloggar2020/Blogg2004085.pdf>